բնակիչները կը լինեն, որոնք մի քանի դարեր սպասում են իրանց ազատութեանը և որոնք այժմ կօնֆերենցիայի վճռով տուած են Յունաստանին: Յունաստանը թոյլ է երևում, բայց նա ոչ մի վտանգից չի վախենայ և զարմացած Եւրոպայի առաջ մի շարք հերոսական գործեր կը կատարի, որոնցով փառաւորվել են մեր նախահայրերը, երբ ազգային անկախութեան համար պատերազմել են:

ԱՐԵՒԵԼՔ ԵՒ ՖՐԱՆՍԻԱ

Կը լսեմք թէ մայրաքաղաքիս Գաղղիական նոր դեսպան Պ. Թիսօ անցեալ շաբթու մէջ խօսակցութեան մը միջոցին հասկցուցեր է որ թէ՛ իւր մասնաւոր հակամիտութեանց և թէ՛ իւր կառավարութեան հրահանգաց համեմատ, ինք ստիպուած է իւր նախորդէն՝ Պ. Ֆուրնիէէն՝ քիչ մը տարբեր կերպիւ 'ի գործ դնել Գաղղիոյ Արևելեան աշխարհավարութիւնը, սա կերպիւ թէ՛ փոխանակ լոկ Կաթոլիկ հասարակութեանց և միայն Պապական հաստատութեանց պաշտպան հանդիսանալու, ինք՝ հանրապետական կառավարութեան շահուց աւելի համաձայն պիտի դատէ Գաղղիոյ դիւանագիտական պաշտպանութիւնն ու աջակցութիւնն Արևելեան ուրիշ ոչ-կաթոլիկ քրիստոնեայ հասարակութեանց վրայ ալ տարածել, և թէ իւր աշխարհավարութիւնը մասնաւորապէս այս ոգիէն ներշնչեալ պիտի լինի կաթոլիկ Հայոց և Լուսաւորչական Հայոց նկատմամբ:

Մեր ընթերցողք արդէն այս նկատմամբ Ռէփիւպլիք Ֆրանսէզի մի յօդուածը պիտի գտնեն մեր այսաւուր թուով, որ կը բացատրէ թէ յիրաւի Գաղղիոյ կղերական աշխարհավարութիւնը փոփոխութիւն մը կը կրէ յԱրևելս:

«Պ. Շարլ Թիսօ վերջապէս Կ. Պօլսոյ Գաղղիական դեսպան անուանեցաւ փոխանակ Պ. Ֆուրնիէի, որ պաշտօնէ քաշվելով հանգստեան թոշակ ընդունիլ սկսած է իւր խնդրանաց համեմատ: Պէ՞տք է ըսել թէ մեք որչափ ուրախ կը լինիմք տեսնելով որ վերջապէս Կ. Պօլիս կը ղրկուի դեսպան մը, որ ամենէն աւելի կարող է ի գործ դնել այն ազատամիտ և բանաւոր, ինչպէս նաև կրօնական ոգիէ ազատ աշխարհավարութիւնն, որ Գաղղիական հանրապետութեան աշխարհավարութիւնը պարտի լինել յԱրևելս: Պ. Թիսօ իւր գործոց գաւակն է հիւպատոսական ասպարիզին մէջ յառաջ գալով, մի միայն իւր արժանեաց շնորհիւ դիւանագիտութեան բոլոր աստիճաններէն վեր ելած է: Կ. Պօլսոյ դեսպանութիւնն, որ անոր կը յանձնուի, իւր աշխատալից և գեղեցիկ պաշտօնավարութեան պսակը կը լինի, և մեք այսուհետև ապահով եմք այն ուղղութեան, որ Արևելից մէջ պիտի տրուի Գաղղիական ազդեցութեան: Պ. Թիսօ կարող պիտի լինի զօրացնել և յարգել տալ զայն:

«Մեք առոր համար ուրիշ ապացոյց չեմք խնդրեր, բայց եթէ ինչ որ Գաղղիական նոր դեսպանն արդէն ըրած է Բոսֆոր հասնելէն ի վեր: Ասկէ առաջ մեր դեսպանք, Կ. Պօլիս ելած ժամանակ, անմիջապէս կղերական թարգմաններու ազդեցութիւնը կը կրէին, որք միշտ մեր դեսպանատան զարդն եղած են և տակաւին են: Ասոնք Քրիստոնեայ հասարակութիւնները կը հեռացնէին—թէև նոքա յոյժ փափաքող էին մեզ մերձենալու, — և Գաղղիական պաշտպանութիւնը միմիայն Հռոմէական գաւառութեան կը վերապահէին և կը սահմանափակէին: Իսկ Պ. Թիսօ բոլորովին տարբեր ընթացք մը բռնեց: Սովորութիւն եղած պաշտօնական այցելութիւններէն յետոյ, Պ. Թիսօյի առաջին այցելութիւնքն՝ առ Լուսաւորչական Հայոց պատրիարքն և առ Յունական Պատրիարքն ըրած այցելութիւններն եղած են: Կրօնաւորք, և նոքա որք անոնց պէս և անոնց միջոցաւ կը խորհին, Պ. Թիսօյի այս այցելութիւններն անշուշտ շատ դէշ աչօք տեսած լինելու են, որովհետև Գաղղիական դեսպանը ցուցած է ադով թէ՛ առանց այս պատճառաւ Կաթոլիկներու պաշտպանութիւնը թողլու, Գաղղիա մտադիր է այսուհետև իւր պաշտպանութեան բարիքներն այլադաւան հասարակութեանց վրայ ալ տարածել: Շնորհապարտ պէտք է լինիլ Պ. Թիսօյի, որ առանց վայրկեան մը կորուսանելու ցուցած է թէ մեք այլ ևս մէկ կողմ թողած եմք այն Քարուչինեան աշխարհավարութիւնն, որ տակաւին պաշտպաններ կը գտնէ ազատական թերթերու մէջ:

«Ոմանք երկդիմութիւն մ'իրենց մտաբ փաթթելով՝ ըսին թէ Գաղղիական մեծ յեղափոխութենէն յետոյ կազմուած Համագումար Ժողովն ալ (այն է՝ Քօնվանսիօնը) Արևելից մէջ Կաթոլիկ աշխարհավարութիւն մը բռնելու հարկը տեսած էր: Եւ սակայն պէտք է ընդունիլ նախ թէ Քօնվանսիօնէն 'ի վեր ժամանակները բաւական փոխուած են, և Արևելեան աշխարհին նկատմամբ սխալ գաղափարները փարատելու և իրաց բուն վիճակին վրայ ծանօթութիւններ ստանալու համար հաղորդակցութեան միջոցները դարէ մ'ի վեր մեծապէս բարւոքած են: Ասկից զատ, չը կրնար հաստատուիլ թէ Քօնվանսիօնն, որ իւր ձեռքն ուրիշ կարևորագոյն գործեր ունէր, միմիայն Արևելեան Կաթոլիկները պաշտպանել ուզած լինի: Քօնվանսիօնն իբրև ժառանգութիւն ընդունած էր արտաքին աշխարհավարութիւն մը, զոր ինք չէր շինած, և զոր անշուշտ պիտի բարեփոխէր եթէ ժամանակ և միջոց ունենար:»

Ռէփիւպլիք Ֆրանսէզ լրագիրն յետոյ Տէպայի մէկ խմբագրին կամ թղթակցին՝ Պ. Նարմ Կապրիէլի՝ կարծիքները կը յիշէ, որ՝ ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողք, յԱրևելս ուղևորութեան ելած էր: Տէպայի խմբագիրը կը ծանուցանէ թէ Պ. Թիսօ որոշած է Թուրքիոյ բոլոր Քրիստոնեայ հասարակութեանց վայելել տալ Գաղղիոյ պաշտպանութիւնն, և ոչ թէ միայն կաթոլիկներուն: Բայց Պ. Նարմ Կապրիէլ՝ աւելի Պ. Ֆուրնիէի ընթացքին հաւանած էր, որ Գաղղիոյ պաշտպանութիւնը լոկ կաթոլիկ հասարակութեանց և կաթոլիկ հաստատութեանց վրայ սահմանափակած էր. ուստի, Ռէպլիւպլիք Ֆրանսէզ ալ կըսէ:

«Ս. Տեղիք և բուն Արևելք, Գաղղիոյ կրօնական աշխարհավարութեան տեսակէտով, իրարմէ բացարձակապէս տարբեր բաներ են: Պաղեստինի և Սուրիոյ մէջ, մեք յիրաւի իրաց զօրութեամբ և դաշնագրութեամբք կրօնական պաշտպանութիւն մ'ունիմք, յորմէ հրաժարելով մեծ յանցանք գործած կը լինիմք: Կրսուի մեզ թէ Պ. Վատինկթօն, որ բողոքական և հակակղերական մ'է, փութաց այս պաշտպանութեան վերահաստատութիւնը պահանջել Պէրլինի Վեհաժողովին մէջ: Պ. Վատինկթօն շատ անխելք կը լինէր եթէ ուրիշ կերպիւ գործէր: Բայց եթէ մեք Ս. Տեղերէն մեկնիմք և Կ. Պօլիս կամ Յունաստան կամ Արմենիա անցնիմք, իրաց վիճակը կը փոխուի. հոն ոչ ևս խնդիր կը մնայ մասնաւոր և սահմանափակ պաշտպանութեան մը, ըստ որում բոլոր տէրութիւնք հոն իրաւունք կունենան պաշտպանել զԿաթոլիկս եթէ յարմար գտանեն: Հոն Կաթոլիկ տարրը կը ցրուի և աննշան փոքրամասնութիւն մը կը լինի. ուրեմն այն ժամանակ ոչ ևս հարկ կը լինի ամեն ինչ սահմանափակ հասարակութեան մը զոհել և Հռոմի հետ Անդրալեռնական ծաւալումն ընել, ինչպէս ըրաւ Պ. Ֆուրնիէ, զորմէ Պ. Նարմ Կապրիէլ սքանչացմամբ կը խօսի վասն այն շահատակութեանց զորս ըրաւ այս մասին. յայնժամ, կըսեմք, զուտ Գաղղիական աշխարհավարութեան մը հետևիլ հարկ կը լինի: Պէտք է չը մերժել զՔրիստոնեայս,— զՀայս և զՅոյնս. պէտք չէ սխալմամբ կարծել տալ անոնց,—Անդրալեռնական ծաւալմանց փորձերուն ոյժ տալով,—թէ մեք Հռոմի հետ մտադիր եմք ոչ-Կաթոլիկ հասարակութեանց քաղաքային և կրօնական առանձնաշնորհութիւնները ջնջելու: Ահաւասիկ ինչ որ Պ. Նարմ Կապրիէլ, իւր նրբամտութեան հակառակ, չէ կրցած զանազանել: Նա Պաղեստինն Արմենիոյ հետ, Պէրութը Կ. Պօլսոյ հետ և Ս. Տեղիքը Բերայի Գաղղիական դեսպանատան հետ կը շփոթէ:»

(Մասիս)

‹ՄՇԱԿԻ› ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 յուլիսի: «Кіевлянинъ» լրագիրը հաղորդում է, որ յուլիսի 14-ին Կիևի զինուորական դատարանի մէջ նշանակված են քաղաքական գործեր 21 անձանց, որոնք մեղադրվում են ապօրինի ընկերութիւն կազմելու, զէնքով ընդդիմադրելու մէջ և այլն: Բացի այդ կը քննվի Ֆէօդոր Իւրկովսկու գործը, որ մեղադրվում է Խերսոնի բանկից մէկ ու կէս միլիոն յափշտակելու մէջ:

ԼՕՆԴՕՆ, 9 յուլիսի: «Times» լրագրին հաղորդում են Կարուլից, որ Անգլիայի ներկայացուցիչների խորհուրդի համեմատ ազգային կուսակցութեան նշանաւոր շատ անդամներ և շատ հոգևորականներ համաձայնեցին Աբդուրախմանին նոր էմիր ծանաչել և ուղևորվեցին Շարիկոր, որտեղ կը հասնի Աբդուրախման:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Մեք կը զգուշանամք խնդրոյն այդ կողմը քննելէ. բայց չեմք կրնար ցաւով չը գիտել թէ, ինչ պիսի պատճառաց ալ արդիւնք լինի, յիշեալ գաւառաց հայ բնակիչք, իրենց ուրիշ բազմաթիւ դժբաղդութեանց հետ՝ հայերէն չը գիտնալու և ազգային զգացումէ զուրկ լինելու դժբաղդութիւնն ալ ունին։

Սասնոյ և Խոյթի այն լեռնցի կորիճ հայերն, որոց նախնիքն, ութ դար առաջ, այն է՝ Բագրատունեաց Հարստութեան հաստատութենէն քիչ ժամանակ առաջ, իրենք իրենցմով կրցած էին Արաբական ընդարձակ և բուռն արշաւանք մը յետս մղելու,—այդ Սասնեցիք և Խութեցիք, որք Պ. Տէրենցի վերջին և ոչ նուազ սքանչելի երկերէն միոյն դիւցազուններն եղած են, Հայաստանի այդ Զէյթունցիները, կըսեմք, քրդերէն միայն կը խօսին այժմ, և ոչինչ գիտեն իրենց ազգութեան և իրենց անցելոյն վրայ։ Այսպէս է Տէրսիմի լեռանց մէջ. այսպէս է հարաւային Վասպուրականի մէջ. այսպէս է Քրդաստանի և Հայաստանի տակաւին ուրիշ գաւառաց մէջ։

Ահա Հայութեան մի մեծ վէրքն ալ, որ արդէն նորա շատ անդամները փտեցուց, և որ չը կրնար աւելի երկար ժամանակ անդարման թողուլ։ Երբեմն մեր մէջ շարժում մը կար Քրդաստանի քրդացած հայերը վերստին հայացնելու համար. բայց այժմ, ինչպէս կը տեսնուի, նոյն իսկ քրդանալու վրա եղող հայերը փրկել պէտք է խորհիմք նախ։

Ձեմք կարծեր որ այս գործն 'ի գլուխ հանել մեր ազգին կարողութենէն վեր լինի. ուստի, հարաւային Հայաստանի հազարաւոր ազգայնոց այս ողբալի վիճակին վրայ ուշադրութիւն հրաւիրելով, վստահութեամբ կը յուսամք թէ մեր դիտողութիւնք 'ի նկատ պիտի առնուին։

Երբ Հայաստանցի հայոց տնտեսական վիճակը մեր ուշադրութեան ու նկատողութեան առարկայ ընելով, հազարաւոր հայ գեղացիներ տնտեսական լուծէ մ'ազատել կը փորձեմք, ժամանակ է խորհիլ թէ ուրիշ հազարաւոր հայեր ալ բարոյական լուծէ մ'ազատուելու պէտք ունին։

Ասոնք են ՔՐԴԱՀԱՅՔ, այսինքն՝ այն հայերն, որոց հայութիւնը լոկ կրօնի վրայ կը կայանայ, և որք օր ըստ օրէ կը քրդանան։ Մեք այսպէս անուանեցինք այն լոկ քրդերէն խօսող հայերն, որք Վանայ, Բաղէշի և Տիարպէքիրի Վիլայէթներուն վերոգրեալ գաւառաց մէջ կը բնակին։

Ասոնց վիճակին վրա ազգին ուշադրութիւնն հրաւիրելով, մեր անմիջական առաջարկն է խնդրել ազգային ընկերութիւններէն, որ իրենց գործողութեանց արդէն ընդարձակ ասպարէզին վրա «Քրդահայոց ճիւղ» անուամբ նոր ճիւղ մ'աւելցնեն յիշեալ նահանգաց քրդախօս Հայոց մէջ ամենէն գործնական եղանակներով Հայկական լեզու և Հայկական ուսմունք ծաւալելու համար։ Եթէ ազգային ընկերութիւնք լրջօրէն աշխատին այս նպատակաւ, իրենց յաջողութիւնը քիչ ժամանակի մէջ զգալի կրնայ լինել։

Բայց ում կը խօսիմք.—Ազգ. ընկերութեանց.— բայց ո՞ւր են այդ Ազգ. ընկերութիւնք.—Արարատեանը, Դպրոցասիրացը, թէ Կիլիկեանը։

Թերևս ասոնց երեքը մէկէն։ Բայց ամեն ոք գիտէ թէ անոնց միութեան գործն անվերջանալի յապաղմանց,—չըսեմք անյաղթելի դժուարութեանց,—հանդիպած է։ Գոնէ այսպէս կը դատեն ամեն անոնք, որք կը յիշեն թէ «Մասիս» երեք շաբաթ առաջ ծանուցած էր երեք ընկերութեանց պաշտօնապէս միանալն, և ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅՈՑ անիմաստ անունն ստանալը. բայց անկէ ի վեր ոչոք տեսաւ այն պաշտօնական յայտարարութիւններն, որովք երեք ընկերութեանց Գործադիր ժողովներն այս միութեան կատարումն և իրենց լուծուած լինելը պիտի ծանուցանէին, և միացեալ նորակազմ ընկերութիւնն ալ, նորընտիր Գործադիր ժողովոյն միջոցաւ, իւր աշխարհ գալը պիտի իմացնէր հասարակութեան։

Այս պաշտօնական անհրաժեշտ գործողութիւնք տակաւին տեղի չունեցան, և թէպէտ Գործադիր ժողովն երեք շաբաթ առաջ ընտրեցաւ, տակաւին չը կրցաւ պաշտօնապէս գործի սկսիլ։

Երբ այս երեք ընկերութիւնք առանձին կը գործէին, իրենք իսկ կը վկայեն թէ զիրենք ըստ արժանւոյն քաջալերելէ ետ չը կեցանք. մի գոհունակութեամբ կը տեսնէինք ինչ որ «Արարատեան ընկերութիւնը» Վանայ մէջ և շրջակայները, «Դպրոցասիրաց—Արևելեան ընկերութիւնը» Մշոյ կողմն և «Կիլիկեան ընկերութիւնը» Կիլիկիոյ մէջ կընէին։ Բայց միանգամայն, ազգին ընդհանուր կարծեաց թարգման լինելով, չէինք դադրած իրենց ազդարարելէ թէ առանց միութեան՝ իրենց ջանքերը միշտ տկար պիտի մնային, փափաքուած աջակցութիւնն ու համակրութիւնը չը պիտի գտնէին ազգէն, և հաւանականաբար, իրենց բազմաթիւ հանգուցեալ նախորդներէն լաւագոյն յաջողութիւն չը պիտի ունենային։

Ի վերջոյ երեք ընկերութիւնք իրենք ալ զգացին թէ միութիւնը զօրութիւն էր. ուստի իրենց գործողութիւններն ի մի ձուլելու փորձ մ'ըրին. եօթն ամիսէ ի վեր կաշխատին, բայց չը գիտեմք թէ գործն այսօր աւելի յառաջացած է քան ինչ որ էր եօթն ամիս առաջ։

Բայց բան մը կայ, զոր լաւ գիտեմք,—ազգը բացարձակապէս կը պահանջէ որ Արարատեան, Դպրոցասիրաց-Արևելեան և Կիլիկեան ընկերութիւնք միանան. այս այն միակ պայմանն է, որով ազգը պիտի շարունակէ քաջալերել զանոնք, և եթէ այս երեք մարմնոց մին, կամ նորա անդամոց մի մասն, ուղղակի կամ անուղղակի, բարոյապէս կամ նիւթապէս, յայտնապէս կամ գաղտնի, արգելք հանեն միութեան գործին, ազգն որոշած է արդեամբ պատժել այդ արգելիչ մասն։

Ձեմք ուզեր սակայն չափազանց յոռետես լինիլ, և կը սիրեմք յուսալ թէ Միացեալ ընկերութիւնք, իրենց միութեամբ նոր ոյժ ստանալով, 'ի մօտոյ վերստին ձեռք պիտի առնուն այն գործը, զոր եօթն ամիսէ 'ի վեր երեսի վրա թողած են։ Արդէն, ինչպէս վերը բացատրեցինք, գործողութեան ընդարձակ և արգասանց դաշտ մը կայ իրենց առջև, և եթէ իրենց առաջին հայրենասիրութիւնն ու եռանդը չեն մարած, տարակոյս չունիմք որ ամեն անձնական նկատմունք մէկ կողմ թողլով, պիտի սկսին փութով նոր մղում մը տալ արդէն բացուած դպրոցներուն և նոր դպրոցներ կանգնել։ Յայնժամ, և միայն յայնժամ, կրնան յոյս ունենալ վերստին ազգին կողմանէ գտնելու, և աւելի իսկ վայելելու, այն համակրութիւնն ու աջակցութիւնն, որ զիրենք իրենց արդի վիճակին հասուցած էր։

(Մասիս)